



THE CONCEPT OF TEXT IN LINGUISTICS

G. Utemuratova

Doctoral student, Karakalpak Research Institute of Humanities,
Karakalpak Branch of the Academy of Sciences of the Republic of
Uzbekistan

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15174361>

ARTICLE INFO

Received: 01st April 2025

Accepted: 07th April 2025

Online: 08th April 2025

KEYWORDS

Text concept, text linguistics, communicative unit, syntactic unit, integrity, coherence, spoken language, written language.

ABSTRACT

This article examines the analysis of the concept of text in linguistics, one of the most fundamental issues in text linguistics. It presents and analyzes the views of scholars who study texts. The main challenges in defining text are discussed.

TIL BILIMINDE TEKST TÚSINIGI

G.Utemuratova

Ўзбекистон Республикаси Илимлар Академияси Қарақалпақстан бўлими, Қарақалпақ гуманитар
илмлар илим изертлеу институті таянış докторантї

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15174361>

ARTICLE INFO

Received: 01st April 2025

Accepted: 07th April 2025

Online: 08th April 2025

KEYWORDS

Tekst túsiniđi, tekst lingvistikası, kommunikativlik birlik, sintaksislik birlik, pútinlik, baylanışlıq, awızeki til, jazba til.

ABSTRACT

Bul maqalada tekst lingvistikasınıń eń tiykarǵı mashqalalarınıń biri bolǵan tekst túsiniđiniń til bilimindegi analizi máselesi úyrenilgen bolıp, onda tekstti izertlewshi ilimpazlardıń pikiri bayan etilgen hám analiz qılınǵan. Tekstke anıqlama beriwdegi tiykarǵı mashqalalar haqqında sóz etilgen.

Tekst lingvistikası til biliminiń bir tarawı bolıp, XX ásirdeń 60–jıllarına kelip óz aldına pán tarmaǵı bolıp qalıplesti. Bul taraw teksttiń ózine tán mánisi, kategoriyaları, obyektiv bolmıstıń tekstte sáwleleniwi, teksttiń tillik dúziliw nızamlıqları hám onı qabıllawdıń sıpatın–ulıwma teksttiń ilimiy–teoriyalıq máselelerin úyrenedi. Búgingi kúnde tekst barlıq izertlewshiler tárepinen tildiń eń úlken sinaksislik birliđi sıpatında tán alınıp, tekstti izertlewge bolǵan qızıǵıwshılıqtıń jáne de artqanlıǵın hám tekst haqqındaǵı bilimler tereńlesip, rawajlanıp atırǵanlıǵın kóriwimizge boladı. Biraqta tekst lingvistikası tarawında kóplegen izertlewlerdiń bar bolıwına qaramastan tiykarǵı mashqala bul tekst túsiniđi boyınsha ulıwmalıq ilimiy



táriyptiń joqlıǵı. Bunıń tiykarǵı sebebi tekst júda quramalı sıpatqa iye tillik qubılıs bolıp, ol tek lingvistikanıń emes, bálki basqa pán tarmaqlarınıń da izertlew obyektı esaplanadı. Atap aytqanda, tekst sociolingvistika, psixolingvistika, pragmalıngvistika hám sintaksisten ajralıp shıǵıp, til biliminiń óz aldına bir tarawı bolıp qalıplesken tekst lingvistikası tarawında da úyreniledi. Álbette, tekstti úyreniwde bul pánler ózlerine tán izertlew usıllarınan paydalanadı, bul óz gezeginde jańa ilimiy kózqaraslardı payda etip, keleshekte tekstti ele de tereńirek izertlewge jol ashadı, jańa izertlewlerdiń payda bolıwına túrtki boladı. Tekst lingvistikasındaǵı eń tiykarǵı hám eń áhmiyetli mashqalalardıń biri tekst túsiniǵı bolıp, tekst túsiniǵı máselesinde hárqıylı pikirlerge dus kelemiz.

Bizge belgili, insan ózin qorshaǵan álemdi tekst arqalı tanıp biledi. Ózine zárúr bolǵan xabardı tekst arqalı alıp, óz oy-pikirlerin hám hárqanday xabardı tekst arqalı basqa adamǵa jetkizedi. Tekst qarım- qatnas ornatiwdıń tiykarǵı birligi bolıp, adamlar jeke sózler menen emes, tekst arqalı kommunikativlik qarım- qatnasqa tusedi. Kórip turǵanıımızday, tekst uǵımı erteden bar bolǵanı menen, til biliminde bul boyınsha bir-birine usas jáne qarama-qarsı pikirlerdi ushıratamız. Ayrım izertlewshiler tekst tek jazba formada bolıwın aytsa, ayrımları tekst awızeki hám jazba formada bolıwın ayrıqsha atap ótedi. Haqıyqatında da, bul pikir ilimiy - logikalıq jaqtan tolıq tiykarǵa iye bolıp, teksttiń awızeki hám jazba túrde bola alıwı tekst mazmunın ele de tereńirek ashıp beriwge xızmet qıladı.

Házirgi waqıtta til biliminde teksttiń úsh júzden artıq táriypin tabıw múmkin. Bir qatar ilimpazlar (I.R.Galperin, Z.Ya, Turayeva h.t.b) óz miynetlerinde tekst tek jazba formada boladı degen pikirdi keltirip, tekst túsiniǵın awızeki sóylewge qarama-qarsı qoyadı. Mısalı, M.Loseva tekst terminin ashıp beriwde barlıq tekstler ushın tán bolǵan belgilerdi esapqa alıw zárúr ekenligin aytıp ótedi hám bul belgilerdiń tiykarǵısı sıpatında teksttiń jazba formada bolıwın ayrıqsha atap kórsetedi.[5]

Z.Ya.Turaeva bolsa tekst lingvistikasınıń predmeti sıpatında awızeki sóylew hám jazba til ónimi bolǵan tekstti kórsetiw múmkin deydi, biraq tekstti tar mánide tek jazba tildiń ónimi sıpatında analizlewdiń maqsetke muwapıq bolatuǵınlıǵın aytadı. Ol I.R.Galperinniń tekst jazba formada boladı degen pikirini maqullaydı hám tómendegishe jazadı. «Eger awızeki sóylew seslik dawıslar arqalı bildirilse, tekst jazba túrde beriledi. Awızeki sóylew bir baǵdarda boladı, sebebi, ol seslik til arqalı júzege shıǵadı. Awızeki til qaytımsız, yaǵnıy aytıldı ma onıń qálegen bólegine qayta almaysañ, jazba til qaytımlı, sebebi onıń qálegen bólegine qayta alasañ. Eger sóylew háreket, process bolsa, tekst eki tárepleme ózgeshelikke iye. Eger sóylewdiń belgili bir waqıtta bar ekenligi, aytılıw waqtı menen sheklengen bolsa, tekst waqıt penen sheklenbeydi»[2]

Biraq, házirgi waqıtta tekstke bolǵan kózqaraslar sheńberinde onı kommunikativlik birlik sıpatında qaraw qabil etilgen hám sonlıqtan izertlewshiler teksttiń awızeki hám jazba formada ekenligin moyınlaydı. Tekst dáslep joqarı dárejedegi kommunikativlik birlik bolıp tabıladı. Tekst- bul «avtordıń ulıwma niyeti sheńberinde mazmunı boyınsha bir-biri menen baylanısqań gáplerdiń belgili bir tamamlanǵan izbe-izligi» [6]. Demek, tekst gáplerdiń ápiwayı jıyındısınan ibarat emes.

L. I. Apatovaniń pikirine göre, tekst- bul " sóylewde ámelge asırılǵan hám strukturalıq hám intonaciyalıq jaqtan qalıplesken, túrli dárejedegi semantikalıq baylanıslardı óz ishine alǵan semantikalıq struktura" [1] Onıń atap ótiwishe, tekst tek jazba sóylew emes, bálki awızsha sóylew bolıp tabıladı.



A.I. Karimovaniń miynetinde de tekst tek jazba formada ǵana emes, al awızeki formada da kórinetuǵınlıǵı aytıp ótıledi. Ol kommunikativlik niyet, kommunikativlik ideya eki formada da ámelge asıp, olar sóyleshiniń kommunikativlik maqsetin ámelge asıradı-dep pikir bildiredi.[4]

Bizińshe, N.N.Gluxovaniń tekstke bergen táriypi dıqqatqa ılayıq. Onıń pikirinshe, tekst-bul qarım-qatnas maqsetlerine juwap beretuǵın, belgili bir maǵlıwmattı jetkiziw ushın xızmet qılatuǵın, til birliklerinen quralǵan arnawlı birlik, pútin bir baylanıslı xabar. " [3]

Teksttiń quramalı, kóp qırralı tábiyatı jáne onı hárqıylı baǵdarda úyreniw múmkinshiliklerinen kelip shıǵıp, kópshilik izertlewshiler bul birliktiń birden-bir táriypi bolmawı múmkinligin tán aladı. Biraq ta, ilimpazlardıń kópshiligi gáplerdiń ózara baylanıswı tiykarında awızeki yamasa jazba túrde júzege shıǵatuǵın mazmunlıq hám strukturalıq, kommunikativlik pútinlik bolǵan tildiń eń joqarı birligin tekst dep tanıydı. Tekst tek jazba túrde boladı dep kesip aytıwǵa bolmaydı. Sebebi, hárqanday kommunikaciyanıń tek ǵana jazba túrde ámelge asıwın kóz aldımızǵa keltirip bolmaydı.

Joqarıdaǵı ilimpalardıń pikirlerinen juwmaq shıǵarǵan halda, tekst awızeki hám jazba formada kele aladı dep aytıw orınlı boladı. Sebebi, biz jazba hám awızeki formada bir-birimiz benen qarım-qatnas jasaymız. Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, tekst hár túrli baǵdarlarda izertlenetuǵın quramalı lingvistikalıq qubılıs hám eń joqarı kommunikativlik birlik.

References:

1. Апатова Л.И. Текст как система ориентиров в процессе понимания иноязычной речи на слух .Лингвистика текста. Т.1. М., 1974,19-21-бет
2. Домашнев А.И. Интерпретация художественного текста: Немецкий язык А.И. Домашнев, И.П.Шишкина, Е.А. Гончарова. М.: Просвещение, 1989. 208 бет
3. Глухова Н.Н. Структура и стиль текстов марийских заговоров. Йошкар-Ола, 1996. - 112 бет
4. Каримова Р.А. Семантико-структурная организация текста (на материале устных спонтанных и письменных текстов).Авторев. дисс...д-ра филол. наук. М., 1992.
5. Лосева Л.М Как строится текст, 4-бет
6. Тураева З.Я. Лингвистика текста.М, 1986, 12-бет